

Рашизм vs ленінізм?

Роздуми історика на переламі епох

Серпнева відпустка 2023 року закінчилася, і я повернувся в Україну. Відпочивав у невеликому курортному місті Пескара на Адріатичному узбережжі Італії, де з 1991 року осіла моя дочка з чоловіком і двома синами. Побачився з сином, який опинився в Італії у 1990 році та живе тепер у Флоренції. Ми з дружиною залишилися в Києві. Коли її не стало, живу один. Тепер моя сім'я — це Інститут історії України Національної академії наук. Покинути цей колектив і роз'єднатися з власною сім'єю означало б припинити наукові дослідження. До цього не готовий, тим більше — під час російсько-української війни. Перехід на статус пенсіонера означає припинення досліджень в галузі українсько-російських відносин, якими займаюсь весь час перебування в Академії наук — з 1960 року. Тепер ця тематика загострилася до крайньої межі. Мені є що сказати *urbī et orbī*. Припиняти наукову роботу було б недоречно.

У цьому розлогіму есе маю намір поділитися з громадськістю роздумами про специфіку переламних епох в історії ХХ — початку ХХІ ст., які досліджував або бачив на власні очі упродовж свого життя.

I

Ніхто не сумнівається, що переламні епохи в сучасній історії пов'язані з результатами світових війн. Переможці нав'язували переможеним світопорядок, який їх влаштував. Світопорядок, встановлений Першою світовою війною, тривав два десятиліття. Світопорядок, встановлений Другою світовою війною, утримувався майже вісім десятиліть. Велика різниця у часі пояснювалася не стільки тим, що він був досконалішим (хоч це безсумнівно), скільки тим, що у протиборствуючих сторін з'явився могутній інструмент, який змушував утримуватися від воєнних дій: ракетно-ядерна зброя.

Обидві світові війни обумовлювали фундаментальні переломи в суспільно-політичному і соціально-економічному житті. Вплив України на ці переломи був мінімальний, тому що вона залишалася під контролем інших держав. Навіть після припинення Холодної війни й розпаду Радянського Союзу на вже незалежну Україну мало хто звертав увагу, бо вона тисячами ниток була пов'язана з Російською Федерацією. Наприклад, в Італії, де я буваю кожного року, Революція гідності, анексія Криму і силове створення псевдореспублік ДНР-ЛНР, сприймалися як російські реалії.

Все змінилося після 24 лютого 2022 року. Внаслідок успіхів у відсічі агресору Україна перебуває на першому плані у світовій інформаційній мережі. Переможні для України результати російсько-української війни розглядаються як вирішальні для зміни застарілого світопорядку, встановленого після Другої світової війни. Таке твердження не можна вважати тільки компліментом Збройним силам України, які поступово витискують росіян з окупованих територій. Доленосний характер війни в центрі Європи для встановлення нового світопорядку пояснюється небажанням демократичного світу втягнутися у збройний конфлікт з державою, яка використовує ядерний статус і право вето в Раді безпеки ООН, щоб силою відновити контроль над територіями, підвладними Кремлю до розпаду Радянського Союзу. Всупереч сподіванням різних політиків та

експертів, НАТО не воюватиме з ядерною державою. Воюватиме тільки український народ, якщо він прагне існувати як суверенний народ в колі західних демократій. Щоб війна завершилася перемогою України, колективний Захід звузив до мінімуму економічні зв'язки Росією. Він не шкодуватиме сотень мільярдів доларів для надання українцям досконалої оборонної і навіть наступальної (з певними обмеженнями) зброї.

II

Історична наука володіє прогностичною функцією. Те, що існує сьогодні, будується, як правило, з цеглинок, наявних у недалекому минулому. Тому контури майбутнього можна передбачити, піддаючи аналізу зв'язки минулого з сучасністю.

Упродовж багатьох десятиліть я вивчав теоретичну і практичну спадщину Владіміра Леніна, яка зумовила перелам історичних епох в Росії і поневоленій нею Україні. Мою узагальнюючу працю, яка проливає дещо інше світло на забронзовілі постулати ленінізму, Вчена рада Інституту історії України рекомендувала до друку у червні 2023 року. Сподіваюсь, що вона друкуватиметься некомерційним видавництвом “Академперіодика”. Це означає, що електронний набір книги може бути оперативно розміщений на сайті інституту і на моїй стрічці в Academia.edu. Завершуючи це есе, я викладу коротку версію ленінізму в його новому прочитанні, а також характеристику породженої ним історичної епохи. Власне, це есе з'явилося саме тому, щоб знайти зв'язки між історичною епохою Леніна і сучасною ситуацією в Україні.

Перед тим, як зосередитися на цьому конкретному сюжеті, варто задуматися про майбутнє Інституту історії України, “Академперіодики” і всіх інших установ НАН України. Головний редактор науково-популярного журналу “Світогляд” акад. Ярослав Яцків запропонував висловлюватися з приводу того, яке майбутнє чекає Національну академію наук після російсько-української війни. Я не наважуюсь пропонувати конкретні пропозиції, оскільки вже давно відірваний від адміністративної роботи в Академії. Проте тут доречно згадати про колишню мою спробу вплинути на ситуацію.

Багато років я працював заступником академіка-секретаря Відділення історії, філософії і права (в командах Бориса Бабія, Івана Кураса та Олексія Онищенка). Коли мої академіки-секретарі перебували поза Києвом, нерідко доводилось замість них представляти Відділення на засіданнях

Президії Академії. Упродовж десятиліть на цих засіданнях головував виключно Борис Патон. Коли його не було в Києві, засідання не скликалося.

У 2002 році я опублікував дві статті у впливовій газеті “Дзеркало тижня”, присвячені реформі Національної академії.¹ Після здобуття незалежності економіка України перетворювалася з командної на ринкову, внаслідок чого прибуткова частина державного бюджету істотно скоротилася. Відповідно скоротилися можливості бюджету підтримувати Національну академію наук. Я запропонував враховувати цю об’єктивну реальність, але наразився на гостро негативну реакцію президента, який більше не бажав бачити мене на засіданнях Президії НАН. У відносинах з державою він завжди дотримувався “здорового консерватизму”, щоб обійтися без реформ. Не відразу, але я зрозумів, що його позиція була слушною: під час розгнужаної приватизації реформи розвалили б Національну академію.

В сучасній ситуації мені здається доречним висловити тільки кілька узагальнених пропозицій. По-перше, підкреслити актуальність державної підтримки гуманітарного блоку інститутів, здатних ефективно протидіяти пропагандистському наступу “руського мира” в усьому світі в тому, що стосується України. По-друге, доцільно відродити Інститут Росії, який з 1995 року існував в НАН України. Політична еліта і широка громадськість мусять знати історичного ворога українського народу в обличчя. По-третє, треба максимально розвинути спільні з демократичними країнами колективні дослідження, які потребують вартісної матеріально-технічної бази.

¹ Академія Патонів // Дзеркало тижня, 2002, 16 лютого; Не від світу сього // Дзеркало тижня, 2002, 29 березня.

III

В соціальних мережах нерідко твердять, що Російська Федерація приречена на розпад. Як аргумент наводиться доля Радянського Союзу, який розпався переважно під впливом внутрішніх, а не зовнішніх причин. Тим часом обличчя історичного ворога України ми знаємо незадовільно. Чи розпадеться Росія в найближчі роки, чи цей процес затягнеться на десятиліття — важко сказати. З певністю можна твердити лише те, що демократичні країни Заходу не підуть війною на ракетно-ядерну державу. Україна, як ми це бачимо вже не перший рік, мусить вести збройну боротьбу з агресором самотужки. Інша справа, що в цій війні вона користується допомогою Заходу в озброєннях і фінансах. Та й то ця підтримка не є цілком гарантованою, бо залежить від політичних процесів, що відбуваються в демократичному світі.

Тривожить те, що на президентських виборах в США у 2024 році переможцем може виявитися Дональд Трамп. Він запевняє, що покінчить з російсько-українською війною за кілька днів. Це означає лише одне: Україна позбудеться підтримки в сотні мільярдів доларів, які їй забезпечує США за президента Джо Байдена, а тому зазнає поразки у війні з Росією.

Сучасну переламну епоху пов'язує з попередньою ракетно-ядерна зброя, якою володіють як демократичні країни, так і диктаторські режими. Російська імперія у вигляді Радянського Союзу, тобто разом з напівперетравленою радянською Україною, опинилася волею історичного випадку серед переможців — в Об'єднаних Націях. Демократичні країни бажали встановити світопорядок, який виключав можливість нової війни. Натомість ні Іосиф Сталін, ані наступні російсько-радянські вожді не відмовлялися від курсу на розширення територіальних здобутків. Майже одразу між колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції спалахнула Холодна війна. Розгорнулася гонка озброєнь, в центрі якої опинилася ракетно-ядерна зброя. Загрожуючи її застосуванням, кремлівські вожді мали

намір розширити територію свого панування за межі досягнутого у 1945 році.

У перші повоєнні роки радянське суспільство перебувало в очікуванні Третьої світової війни. В десятому (тоді випускному) класі загальноосвітньої школи, а це був 1953/54 навчальний рік, мені довелось вивчати потрібну в умовах війни дисципліну — місцеву і протиповітряну оборону (російська аббревіатура — МПВО). Я запитав викладача, чому будинки на нових житлових масивах споруджуються не впритул, а на відстані в 20–30 метрах один від одного? На все життя запам'ятав його відповідь: “А тому, що партія турбується про скорочення людських втрат при атомному бомбардуванні. За такої побудови зменшується кількість людей в радіусі ураження”.

Пам'ятаю, з якою радістю я, тоді 19-річний юнак, перед яким тільки розкривалося життя, сприйняв запевнення XX з'їзду КПРС про можливість мирного співіснування соціалізму з капіталізмом і про відсутність неминучої загрози термоядерної війни. Як і всі інші у світі, я був у захваті, коли Юрій Гагарін у квітні 1961 року здійснив політ навколо Землі. Чи думав хтось тоді, що успіхи в освоєнні космосу для вождів Кремля були лише свідченням технічної готовності забезпечити поширення підлеглих собі режимів на різних континентах, спираючись на ракетно-ядерну зброю?

1 липня 1962 року в президії ЦК КПРС відбулася дискусія з берлінського питання за участю семи осіб: Н. Хрущова, А. Мікояна, А. Громика, А. Косигіна, Л. Брежнєва, М. Сулова і Б. Пономарьова. Засідання президії ЦК не стенографувалися, але завідувач Загального відділу Центрального комітету В. Малін робив для Хрущова стислий протокольний запис. Під час дискусії виникло питання: чи можна змусити американців діяти так, як потрібно радянській стороні? Зафіксовані Маліним висновки

звучать так: “Не по містах удари, це агресивність. Яку ціль ставити? Ск(ільки) бомб треба? Привчити населення, що атомна війна буде”.²

Від таких дискусій до реальних дій тоді пролягла зовсім невелика відстань. У жовтні 1962 року спалахнула Карибська криза, коли Н. Хрущов розмістив на Кубі ракети з ядерними боєголовками. Термоядерну війну вдалося попередити шляхом взаємних поступок. Нікіта Хрущов негайно забрав свої ракети, а Джон Кеннеді зобов’язався не чіпати прорадянський режим Фіделя Кастро і впродовж шести місяців вивести розміщені в Туреччині ракети.

Політика ракетно-ядерного шантажування країн Заходу при Владімірі Путіні стала не епізодичною, а постійною. Анексія Криму була першим успішним випадком грубого порушення світоустрою, проголошеного Атлантичною хартією у серпні 1941 року. Путін публічно визнав, що під час анексії він повідомив “колеґ” про те, що привів у стан бойової готовності ракетно-ядерну зброю. Європа тоді цілком залежала від енергоносіїв, які постачала Росія. Істотна частина кримського російськомовного населення бажала приєднання до Росії та не раз висловлювала таке бажання. Враховуючи все це, керівники демократичних країн Заходу відреагували на анексію пустопорожніми протестами.

Готуючись до повномасштабного вторгнення в Україну, Міністерство закордонних справ РФ передало 17 грудня 2021 року Дж. Байдену і Генеральному секретарю НАТО Є. Столтенбергу пропозиції про врегулювання відносин. Водночас, тобто до одержання відповіді, ці пропозиції були оприлюднені на сайті міністерства. Демонстративне публікування документа одночасно з його врученням адресату ніколи не спостерігалось в дипломатичній практиці, якщо такий документ не був ультиматумом. Звідси випливає висновок, що Путін вважав його ультиматумом і не зважав на те, чи буде він прийнятий, чи його відхилять.

² Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Том 1. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Главный редактор А. А. Фурсенко. — М., РОССПЭН, 2004. — С. 569.

Важливим для російського диктатора було тільки одне: змусити країни НАТО діяти після вторгнення в Україну так, як вони діяли під час анексії Криму.

МЗС РФ запропонувало два проекти договорів: між Росією та США та між Росією й усіма членами Північноатлантичного альянсу. У проекті, адресованому НАТО, було запропоновано:

- взяти на себе зобов'язання, які “виключали б подальше розширення НАТО, зокрема приєднання України та інших держав;
- США та Західна Європа мусять вивести війська з території країн — східних членів НАТО;
- США та Західна Європа “матимуть право переміщувати туди військові потужності тільки за згоди Російської Федерації”.

Такі вимоги не можна було витлумачити інакше, як ляпас країнам Балтії, а також Польщі, Угорщині, Румунії та іншим членам НАТО, які до розпаду СРСР перебували у складі “соціалістичного табору”.

У проекті договору з США необхідність адресованих країнам НАТО вимог була обґрунтована вагомим, як здавалося Путіну, аргументом. Висловлюючи фальшиву тривогу з приводу можливого погіршення відносин між сторонами, путінські дипломати підкреслювали: “Росія намагається уникнути будь-якого військового протистояння та збройного конфлікту між США та Російською Федерацією, усвідомлюючи, що пряме військове зіткнення між ними здатне привести до застосування ядерної зброї”.³

Підкріплені ядерним шантажем зухвалі вимоги путінського “ультиматуму” керівники США та інших членів НАТО зустріли без емоцій. На брифінгу, організованому в день оприлюднення кремлівських проектів, генсек Альянсу Є. Столтенберг незворушно повідомив: “Ми підтверджуємо нашу підтримку територіальної цілісності та суверенітету України.

³ Сидоренко С. Путін на всю голову: чому російський ультиматум НАТО є доброю новиною для України // Європейська правда, 17 грудня 2021 р. <https://euointegration.com.ua/articles/2021/12/17/713/715>

Відносини НАТО з Україною — це питання лише України та 30 союзників НАТО”.⁴

Упродовж російсько-української війни натяки на можливість застосування тактичної ядерної зброї проти України постійно озвучуються відповідальними особами в Кремлі, не кажучи вже про тележурналістів та іншу дрібноту. Однак на застосування такої зброї ядерною державою у війні з неядерною в Москві не наважуються. Є підстави вважати, що Путіну роз’яснили, що союзники України в такому випадку застосують конвенціональну зброю, щоб фізично знищити його в будь-якому бункері. Не відмовляючись від ядерного шантажу, Путін розмістив тактичну ядерну зброю в Білорусі. Проте його спроба сховатися за спину Лукашенка, якщо така зброя буде використана, виглядає досить наївно. Адже всі розуміють, хто приймає рішення. Більш загрозливою видається заява Путіна, яка прозвучала на Східному економічному форумі у Владивостоці 12 вересня 2023 року: нібито Захід провокує Росію на удари по атомних електростанціях України. Як аргумент наводилася байка про те, що спецслужби Британії “вели підготовку українських диверсантів, які планували атаку на російські АЕС”.⁵

І. Сталіну та А. Гітлеру які розв’язали Другу світову війну, Путін поступається за інтелектом, ступенем контролю за державним апаратом і впливом на суспільство, але в його руках — ракетно-ядерна зброя. Світові лідери (“колеги”, як висловлювався Путін) не здатні передбачити, чи переросте атомний шантаж в прикру реальність, чи ні. Звідси треба зробити висновок, що сучасна ситуація у світі більш непередбачувана і більш загрозлива, ніж та, яка передувала Другій світовій війні.

⁴ <https://eurointegration.com.ua/news/2021/12/17/713/716>

⁵ Острів. 12.09 2023 / www.ostro.org/new

IV

Пам'ять про злигодні світової війни вивітрилася з голів росіян — “глибинного народу” РФ. Століттями виховуваний в імперіалістичному дусі, він зберіг тільки пам'ять про перемогу, здобуту в союзі та за істотної допомоги коаліції демократичних країн, в яку його “заштовхнув” попередній союзник Радянського Союзу Адольф Гітлер. Сучасною Росією давно гуляє гасло “Можем повторить”. А з лютого 2022 року представники цього народу вторглися в Україну й почали з ентузіазмом і натхненням повторювати страхітливі воєнні злочини, співмірні тим, які чинили есесівці, коли мали справу з беззахисним цивільним населенням.

Як таке стало можливим після культивованих десятиліттями “братніх” обіймів? Це важко вкладається в голови наших співвітчизників. Щоб до кінця зрозуміти ситуацію й мобілізуватися на рішучу відсіч підступному ворогу, всім нам потрібно оволодіти знанням вітчизняної історії. Не тієї фальсифікованої історії, яку викладали в дореволюційних гімназіях і радянських школах, а справжньої, що її московські вершители долі України ретельно приховували. Знання власної минувшини, як переконалися у Москві упродовж трьох десятиліть незалежності України, скеровувало її громадян на європейський шлях розвитку і відштовхувало від пов'язаного з Росією євразійського шляху.

“Гібридна” війна, що її розпочала Російська Федерація у 2014 році, переросла у 2022 році у повномасштабну війну з використанням усіх засобів зброї та погрозами застосувати ядерні ракети. Її мета — перекрити українському народові шляхи просування в Європу. У протистоянні з Києвом Москва прагне знищити національну державність та ідентичність українського народу. Ворог не зупиняється навіть перед діями, що загально визнані у світовій правовій практиці як геноцид.

У 2014 році Путін не наважився ввести в беззбройну Україну свої армії, обмежившись анексією Криму. Однак саме тоді він переконався, що демократичні держави Заходу, в економічній залежності від яких перебувала

Російська Федерація, відреагували на анексію пустопорожніми деклараціями. На цій підставі він зробив висновок, що успішне поглинення України може бути забезпечене масованим вторгненням російських збройних сил у поєднанні з яскраво вираженим позитивним ставленням до такого вторгнення з боку української громадськості.

Тому в Україні було розгорнуто посилену пропаганду цінностей “русского мира”. Путін узяв особисту участь в ідеологічній підготовці вторгнення статтею “Про історичну єдність росіян та українців”, яка була опублікована 12 липня 2021 року на офіційному сайті президента РФ. Основні посили путінської статті були такі:

- росіяни та українці — один народ, єдине ціле;
- української ідентичності й, зокрема, української мови не існувало аж до початку ХХ ст.;
- становлення окремої української нації відбувалося завдяки втручання Польщу та Австро-Угорщини;
- сучасна Україна цілком і повністю є витвором радянської епохи, коли на державному рівні було закріплене положення про три окремі слов’янські народи — російський, український і білоруський;
- у незалежній Україні взято курс на насильницьку асиміляцію, на формування етнічно чистої національної держави, внаслідок чого чисельність російського народу може скоротитися на мільйони;
- проросійськи налаштованих українців мільйони, але їм не дають підняти голову;
- ми ніколи не допустимо, щоб наші історичні території і близьких до нас людей, які мешкають там, використовували проти Росії;
- справжня суверенність України можлива лише в партнерстві з Росією.

До 100-річчя утворення СРСР, яке в радянські часи датувалося груднем 1922 року, Путін мав намір поставити під контроль Кремля всю територію колишньої радянської держави. Водночас його теза про “один народ”

заперечувала поділ Східної Європи на три слов'янські нації, визнаний під час утворення СРСР. Отже, кремлівський диктатор закріпився на позиціях дореволюційних російських імперіалістів, які не визнавали існування українського народу.

Найбільш яскраво це підтверджує порівняльний аналіз путінської статті та інструктивної записки лідера партії конституційних демократів, у минулому — міністра закордонних справ Тимчасового уряду Росії Павла Мілюкова. Звертаючись у листопаді 1918 року до російської делегації, що вирушала на мирну конференцію в Париж, Мілюков інструктував: “З українцями недопустимі ніякі розмови, бо саме поняття “український народ” вигадане німцями. Офіційне визнання слів “Україна” і “українці” неминуче потягне за собою зменшення руського народу більш як на третину і одріже руські землі од Чорного моря. Коли б навіть “Україна” на мировім конгресі й була включена в склад російської держави, але зберегла цю назву, то ми б залишили й на будуче багате поле діяльності для сепаратистів, бо поки існує окремий народ, доти домагання своєї окремої держави завжди буде мати ґрунт і рацію”.⁶

У світлі цих відвертих тверджень одного з провідних натхненників дореволюційного російського імперіалізму особливо переконливо проступає фальшивість путінської аргументації.

Стаття Путіна про “один народ” викликала неабиякий інтерес в різних колах українського суспільства. 23–25 липня 2021 року соціологічна група “Рейтинг” провела телефонне опитування українців віком від 18 років у всіх областях, крім тимчасово окупованих Росією територій. Опитаним було запропоновано відповісти на запитання такого змісту: “Нещодавно президент Росії Путін заявив, що росіяни і українці — один народ, який належить до одного історичного та духовного простору. Чи згодні ви з цим?” Виявилось,

⁶ Дорошенко Дмитро. Українська гетьманська держава 1918 року. – Нью-Йорк, видавнича корпорація “Булава”, 1954. – С. 411.

що 55% громадян із цією тезою не погоджуються, але 41% — згодні (4% не визначилися).

Навколо оприлюднених результатів російські ЗМІ підняли лемент: дивіться, 41% українських громадян солідарні з нашим президентом! В українських ЗМІ з боку деяких патріотично налаштованих громадян результат опитування викликав мало не депресію. Варто навести роздуми відомого в суспільстві політика, проф. Михайла Поживанова:

“І це на восьмому році російсько-української війни! Виходячи з цього, можна зробити невтішний висновок про те, наскільки непевними є проєвропейські устремління України. Бо якщо вони існують здебільшого у вигляді декларацій політиків та кількох рядків Конституції, їхня ціна невисока. А саме так і є: принаймні для майже половини населення ЄС і НАТО залишаються малозрозумілими та ворожими конструкціями. Це не те, що пройшло крізь серце та душу переважної (до 80–90%) більшості”.⁷

Натомість громадяни, більше поінформовані про те, що робиться за лаштунками комерційних соціологічних служб, не були налаштовані песимістично. 27 липня В. Александров на сайті групи “Рейтинг” так відгукувався на результат опитування:

“Цікаво, чому соціологічна група “Рейтинг” (яка “спеціалізується на проведенні соціологічних досліджень із дотриманням міжнародних стандартів”) запропонувала для опитування вочевидь маніпулятивне путінське твердження: росіяни та українці — один народ, який належить до одного історичного і духовного простору”. Адже навіть звичайному старшокласнику мало б бути зрозуміло, що це три різні запитання в одному “флакони”, а саме:

- 1) чи є українці і росіяни одним народом?
- 2) чи є спільною історія українців і росіян?
- 3) чи має спільні риси духовна культура українців і росіян?

⁷ День (Київ), 2021, 20-21 серпня.

Звичайно, після 300+ років існування в одній державі, сповідуючи одну (православну) віру, більш-менш позитивна відповідь на запитання № 2 і № 3 є цілком природною, але ж це ніяк не означає позитивну відповідь на питання № 1, якою тепер так тішаться московські телепропагандисти!”

Коли соціологи авторитетного Центру Разумкова взялися до справи, різниця між комерційною і науковою соціологією стала зрозумілою. У період з 29 липня до 4 серпня 2021 року вони провели методом “обличчя до обличчя” інтерв’ю за місцем проживання респондентів. Було опитано 2019 громадян віком від 18 років у всіх регіонах України за винятком Криму та окупованої частини Донбасу. Громадяни відповідали на таке запитання: “Нещодавно президент Росії Володимир Путін опублікував статтю “Про історичну єдність росіян та українців”, в якій, зокрема, написав, що жодної історичної основи для уявлень про окремий від російського український народ не було і не могло бути, а виокремлення українців і білорусів як окремих народів було результатом радянської національної політики. Чи згодні ви з цим твердженням Путіна?”

Негативну відповідь дали 70,4% громадян, позитивну — 12,5%, не визначилися з відповіддю — 17,1%. У групі “60 років і старше” негативно відповіли 66,3% громадян, позитивно — 16,1%, не визначилися — 17,6%. У вибірці “етнічні росіяни” не погодились з Путіним 49,0% громадян, погодились — 30,2%, не визначилися — 20,8%.⁸

І все ж кількість однодумців В. Путіна на восьмому році російсько-української війни виявилася високою. Опитування Центру Разумкова показало, що в інформаційній війні українська держава програє ворогу, який поводить дедалі відвертіше і зухваліше. Негативну відповідь на тезу Путіна про один народ дали тільки 40,3% громадян, які співчували партії “Опозиційна платформа — За життя”. На парламентських виборах 2019 року ця партія набрала 13,1% голосів, поступившись тільки партії “Слуга народу”

⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3295951>

(43,2%).⁹ Чимало депутатів ОПЗЖ відверто співчували Москві, і саме на їхню підтримку насамперед розраховував Путін, запускаючи свою ідеологічну диверсію напередодні вторгнення.

Розгортаючи з 2014 року “гібридну” війну з Україною, Путін і його оточення запевняли, що її вістря спрямоване на політичний режим, який повалив легітимного президента Януковича, а не на народ, який нічим не відрізняється від російського. Як бачимо, ця риторика впливала на певну частину українських громадян. Однак повномасштабне вторгнення російських військ в Україну остаточно струснуло світопорядок, встановлений після Другої світової війни. Лютий 2022 року обумовив злам історичних епох.

⁹ <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/26/7221983>

V

Курс на перебудову політичного та економічного життя, започаткований останнім генеральним секретарем ЦК КПРС Міхаїлом Горбачовим, відкрив перед Радянським Союзом демократичну перспективу розвитку. Горбачов припинив Холодну війну, позбавив компартійний апарат диктаторських повноважень і дозволив вільні вибори в органи державного управління. Внаслідок цих заходів, зроблених під тиском системної кризи суспільно-політичного режиму і соціально-економічного ладу, радянський народ знову здобув суверенітет, якого позбувся після двох більшовицьких переворотів — повалення Тимчасового уряду в листопаді 1917 року і розгону Установчих зборів в січні 1918 року. По суті, горбачовська перебудова перетворювала країну з тоталітарної на демократичну.

Країна, однак, не витримала радикальних перетворень і розвалилася по периметру кордонів союзних республік. Ці республіки, на відміну від автономних, завжди володіли примарним під час більшовицької диктатури конституційним правом виходу зі складу Радянського Союзу. Відтоді колишні союзні республіки пішли різними шляхами. Одні з них, услід за країнами Східної Європи, почали домагатися членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі. Інші обрали двовекторну політику, не маючи можливості позбутися економічної залежності та політичного впливу з боку Російської Федерації. В деяких республіках відродилися порядки, які існували до їх примусового включення в кордони царської імперії. В Російській Федерації, яка придушила спроби народів автономних республік здобути незалежність (у тому числі під час двох надзвичайно жорстоких чеченських війн), збереглася ностальгія по втраченій імперії. Найбільш виразно її висловив президент РФ В. Путін заявою про те, що розпад СРСР був найбільшою геополітичною катастрофою ХХ ст.

Суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, що відбувалися в Російській Федерації в 90-х роках ХХ ст., не мали нічого спільного з демократичним розвитком. Вони підготували прихід до влади згуртованої

когорти людей, які в радянські часи турбувалися про державну безпеку. Очоливши їх, Путін поставив за мету повернути колишні союзні республіки під контроль Кремля і відродити вплив Москви на країни Східної Європи. Те, що ця мета вщент руйнувала світопорядок, усталений, в тому числі, зусиллями радянських урядів, його аніскільки не турбувало.

Який політичний режим утвердився в Росії після приходу до влади Путіна, яку ідеологію взяла на озброєння його команда? Після агресії проти Грузії в 2008 році в інтернет-виданнях почав звучати термін “рашизм”, похідний від англійської назви країни. Після розгортання повномасштабної російсько-української війни цей термін здобув міжнародне визнання. 2 травня 2023 року Верховна Рада України прийняла постанову “Про використання політичним режимом РФ ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких”. “Ознаками рашизму, — підкреслювалося у постанові, — є милітаризм, культ особи очільника та сакралізація інститутів держави, самовозвеличування РФ шляхом насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів, нав’язування іншим народам російської мови та культури, пропагування ідей “русского мира”, систематичне порушення норм і принципів міжнародного права, суверенних прав інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів й ін.”¹⁰

В українській історіографії вже з’явилися книги, присвячені дослідженню природи рашизму. В лютому 2023 року у Київському університеті ім. Б. Грінченка відбулася презентація науково-публіцистичного видання “Заборонити рашизм”, створеного колективом викладачів за задумом та редакцією фундатора і ректора університету Віктора Огнев’юка. В ній рашизм визначається як ідеологія і суспільні практики, які репрезентують новий різновид фашизму. Автори зосереджують увагу на

¹⁰ <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>

витоках рашизму, методах експансіонізму і гегемонізму, практикованих керівництвом РФ.

У серпні 2023 року видавничий дім “Академперіодика” опублікував монографію співробітниці Інституту історії України НАН України Лариси Якубової “Рашизм. Звір з безодні”. Якубова доводить, що рашизм — це породження властивих виключно Росії реалій і має мало спільного з фашизмом або націонал-соціалізмом. Він несе людству набагато небезпечнішу загрозу, ніж тоталітарні режими Б. Муссоліні і А. Гітлера, які були позбавлені можливості влаштувати ядерний Армагеддон.

Книга відповідає на запитання, які особливо хвилюють громадськість в Україні та за її межами: чому в путінському режимі відродився тоталітарний спосіб правління, замаскований під “керовану демократію”; чи існували інші сценарії пострадянського транзиту РФ; в який спосіб формувався “глибинний народ”, солідаризований з колективним путіним; чому рашизм загрожує не лише Україні, а всьому світу?

VI

Цілком природне запитання: що об'єднує рашизм з ленінізмом? Як пов'язується перелам історичних епох, започаткований в Росії В. Леніним, з сучасним переламом, обумовленим появою рашизму?

Рашизм шизофренічно поєднує у свідомості людей протилежні ідеології — більшовицьку і білогвардійську. Путін активно критикує Леніна за те, що той не заперечував наявності трьох східнослов'янських народів і при утворенні Радянського Союзу визнав державність українців і білорусів, заклавши тим самим бомбу уповільненої дії, яка вибухнула в 1991 році. Навряд чи він не розуміє, що розпад СРСР був наслідком ліквідації компартійної диктатури в ході горбачовської перебудови. Новоявленому пострадянському диктатору було важливо позиціонувати себе як політика, який прагне розширити територію РФ до кордонів СРСР.

Відповідаючи на поставлене запитання про зв'язки рашизму з ленінізмом, треба придивитися до того, що будувала партія Леніна. Хрестоматійна відповідь звучить так: будувався соціалізм як перша фаза комунізму з розподілом матеріальних благ по труду. Коли Н. Хрущов пообіцяв, що через два десятиліття, тобто 1980 року країна перейде до комунізму, і включив цю обіцянку в партійну програму, його наступники опинилися в незручній ситуації. Спічрайтери Л. Брежнева вийшли з неї в найпростіший спосіб: розмістили між соціалізмом і повним комунізмом з розподілом матеріальних благ за потребами проміжну фазу “розвинутого соціалізму” тривалістю в кілька десятиріч, теж з розподілом матеріальних благ по труду. Отже, в СРСР, нібито будували соціалізм, спочатку звичайний, а потім — розвинутий.

Однак дослідник історії радянської Росії, професор Каліфорнійського університету в Берклі Мартін Малія справедливо зауважував: “У сучасному

політичному словнику нема поняття, більш переобтяженого багатозначністю, ніж поняття «соціалізм».¹¹

Справді, соціалістом (націонал-соціалістом) був Адольф Гітлер. Соціалістом був і засновник та керівник Французької соціалістичної партії (в 1971–1981 рр.), президент Франції (в 1981–1995 рр.) Франсуа Міттеран.

За інерцією, яка пояснюється десятиліттями перебування радянських громадян у спотвореній реальності, російсько-радянський соціалізм пов'язувався з комунізмом, задекларованим К. Марксом і Ф. Енгельсом в їх праці “Маніфест Комуністичної партії” (1848 р.). Головна ідея цього твору вкладалася в два рядки: “Комуністи можуть виразити свою теорію одним положенням: знищення приватної власності”.¹² Автора “Маніфесту” вказували, що пролетарська революція передасть засоби виробництва капіталістів у володіння, розпорядження і користування держави, яку Маркс кількома роками пізніше назвав державою диктатури пролетаріату. Маркс і Енгельс були переконані у недовгому існуванні пролетарської держави. На їхню думку, державна власність майже одразу мусила перетворюватися на колективну, суспільну, загальнонародну, комуністичну.

До теорії комунізму К. Маркс повернувся тільки в 1875 році, коли написав “Критику Готської програми” (опубліковану Енгельсом вже після його смерті, в 1891 році). В ній майбутній комунізм був уможливлено поділений на дві фази, першу з яких Маркс назвав популярним терміном “соціалізм”. Ці фази, на його думку, не відрізнялися за виробництвом матеріальних благ: в обох передбачалася ліквідація приватної власності на засоби виробництва, товарно-грошових відносин і ринку. Фази відрізнялися за розділом благ: при соціалізмі — за працею, при повному комунізмі — за потребами.

Основоположники марксизму не врахували, що такі історичні спільноти, як клас, нація або суспільство не мали ієрархізованої

¹¹ Маля Мартін. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії. 1917-1991. – К., 2000. – С. 63-64. Переклад з видання: Martin Malia. The Soviet Tragedy: a History of Socialism in Russia. 1917-1991. Free Press, 1994.

Перекладачі, які готували книгу до видання в Україні, безпідставно змінили прізвище автора на Маля.

¹² Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – Т. 4. – С. 422.

структурованості. Ці спільноти були і залишаються аморфними, нездатними діяти в унісон у конкретних обставинах. Соціально-економічні перетворення могла здійснювати тільки спільнота, яка мала ієрархізовану структурованість — держава або партія. Під час передбачуваної “Маніфестом” експропріації буржуазії приватна власність не знищувалася, а ставала державною, не втрачаючи ознак приватності. Внаслідок цього створювана робітничим класом держава не “засинала”, як висловлювався Ф. Енгельс,¹³ а ставала всемогутньою. Комунізм основоположників марксизму був таким же утопічним, як аналогічні вчення їх попередників.

На переламі ХІХ–ХХ ст. в Західній і Центральній Європі сформувався новий різновид соціалізму, який заперечував тезу “Маніфесту Комуністичної партії” про пролетарську революцію і запевняв, що соціалізм буде побудовано шляхом еволюційного розвитку суспільства. Соціалісти, у середовищі яких поширювалися марксистські ідеї, назвали себе соціал-демократами, щоб підкреслити відданість демократії і соціальним реформам, а не революції.

Інша ситуація склалася у Східній Європі. В лютому 1914 року імператорський радник Пйотр Дурново звернувся до царя з доповідною запискою, в якій розповідав про потрясіння, передбачувані ним в разі неминучих поразок у майбутній війні з Німеччиною. “Ці потрясіння, — писав він, — матимуть якраз соціальний, а не політичний характер... Особливо сприятливий ґрунт для соціальних потрясінь являє собою, звичайно, Росія, де народні маси, без всякого сумніву, сповідують принцип неусвідомленого соціалізму”. Далі Дурново пояснював, що саме він мав на увазі під терміном “неусвідомлений соціалізм”: “Російський простолюдин, селянин і робітник, однаково не шукає політичних прав, йому і непотрібних, і незрозумілих. Селянин мріє про дармове наділення його чужою землею,

¹³ Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – Т. 20. – С. 275.

робітник — про передачу йому всього капіталу і прибутків фабриканта, і далі цього їхні бажання не йдуть”.¹⁴

На установчому з’їзді в 1903 році Російська соціал-демократична партія розкололася на меншовиків і більшовиків. Меншовики обрали платформу західноєвропейських соціал-демократів. Очолені В. Леніним більшовики взяли на озброєння ідеологію “неусвідомленого соціалізму” народних низів.

Закордонні дослідники, очі яких не були замулені марксизмом-ленінізмом, звертали увагу на те, що в Російській революції більшовики йшли за народними низами, а не низи — за більшовиками. Професор Хьюстонського університету (США) Пол Грегорі зауважував: “По суті, у Леніна не було особливого вибору, окрім узаконення стихійної експропріації землі селянами, яка відбувалася по всій Росії”.¹⁵ Автор багатотомної “Історії радянської Росії” Едвард Карр занотував: “Розвиток революції приніс з собою не тільки стихійне захоплення землі селянами, але й стихійне захоплення промислових підприємств робітниками”.¹⁶

Однак підтримка керівництвом більшовиків гасел “неусвідомленого соціалізму” була оманливою. Ленін як вправний капітан вітрильника, який просувався проти зустрічного вітру, використав гасла робітничих і солдатських рад, які виникли під час Російської революції та стали грізною силою, щоб побудувати таку систему влади та власності, яка жодною мірою не збігалася з бажаннями і намірами народу.

Вождь більшовиків оголошував себе переконаним марксистом, а створену ним партію назвав Комуністичною. Він запевняв друзів і недругів, що більшовики стоять на платформі революційного марксизму, охарактеризованій в “Маніфесті Комуністичної партії”. Насправді, однак,

¹⁴ Красная новь. – 1922. Кн. 6 (ноябрь-декабрь). – С. 196.

¹⁵ Грегори Пол. Политическая экономия сталинизма. – М., 2006. – С. 44. Переклад з видання: Gregory Paul. The Political Economy of Stalinism. Cambridge University Press, 2004.

¹⁶ Карр Эдвард. Большевицкая революция 1917-1923. Т. 1–2. – М., 1990. – С. 449. Переклад з видання: Carr E. The Bolshevik Revolution 1917–1923. Volume two. – London, Macmillan, 1952.

ленінська теорія соціалістичної революції не мала генетичного зв'язку з революційним марксизмом. Подібність між комуносоціалізмом Маркса та Енгельса та запровадженою в Росії ленінською системою влади та власності була маскувальною.

Світоглядна прірва між марксизмом і ленінізмом маскувалася підміною термінів. Маркс оперував “уявленими спільнотами”, за термінологією Бенедикта Андерсона¹⁷ — суспільством, класом. Внаслідок цього охарактеризована в “Маніфесті Комуністичної партії” програма соціально-економічних перетворень не вийшла за межі утопії. Використовуючи рекомендації революційного марксизму, Ленін оперував ієрархізованими спільнотами (державою, а не суспільством, партією, а не класом), внаслідок чого його програма соціально-економічних перетворень виявилася здійсненою.

В Російську революцію 1917 року В. Ленін увійшов, проголошуючи гасло “Вся влада — Радам!”. Щоб зрозуміти це гасло вождя більшовиків, треба звернутися до його статті “Наші завдання і Ради робітничих депутатів”, написану під час першої російської революції, у листопаді 1905 року. В цій статті він виступив проти того, щоб Петербурзька рада робітничих депутатів “примикала цілком до однієї якої-небудь партії”, вважав, “недоцільним вимагати від Ради робітничих депутатів прийняття соціал-демократичної програми і вступу до Російської соціал-демократичної робітничої партії” і, нарешті, рекомендував розглядати Раду як “зародок тимчасового революційного уряду”.¹⁸

Важко собі уявити, що Ленін мав намір відсторонити свою партію від Ради, готової стати революційним урядом. Проекція його дій в 1917-1920 роках на 1905 рік дає підставу стверджувати, що він вже під час першої

¹⁷ Андерсон Бенедікт. Уявлені спільноти. — К., 2001. — С. 22–23. Переклад з видання: Anderson Benedict. *Imagined Communities*. — London, New-York, 1991.

¹⁸ Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 12. — С. 56-57.

російської революції розглядав ради як уряд, нерозривно пов'язаний з диктатурою його партії. Як досягалася така нерозривність?

З одного боку, вимагалось організаційно відділити ради від партії, і ця вимога представлена в статті, написаній у 1905 році. З іншого боку, вимагалось забезпечити цілковитий і безроздільний контроль за радянським урядом з боку партії більшовиків. Це означало, що більшовики повинні були витіснити з рад конкуренті партії та наповнити їх членами власної партії та прихильниками серед безпартійних депутатів. Внаслідок цього партія більшовиків починала існувати у двох різних формах: по-перше, як політична партія, що здійснювала під прикриттям “диктатури пролетаріату” свою власну диктатуру (а насправді, зважаючи на закладений в її побудову принцип “демократичного централізму”, який вимагав безумовного підкорення нижчих за ієрархією ланок вищим, — диктатуру вождів); по-друге, як ради, що мали вагомі управлінські функції, але були позбавлені політичного значення. Це був справді геніальний винахід в теорії державотворення, завдяки якому створювалася міцна влада, пов'язана з народною товщею й одночасно — цілком незалежна від народу.

Створену в Росії ленінську систему влади і власності назвали соціалізмом. Йшлося про соціалізм як першу фазу Марксового комунізму. Однак більшовики оголосили себе з ініціативи Леніна комуністами тільки тому, що ідея комунізму з розподілом матеріальних благ за потребами подобалася народним масам.

Якщо більшовиків не можна вважати комуністами, то ким же вони були? Мабуть, вони були більшовиками, і тільки. Система влади та власності, яка виникла в радянській Росії та у поневолених нею національних республіках, не позначена одним коротким терміном внаслідок усвідомленого бажання Леніна замаскувати її комунізмом у першій фазі — Марксовим комуносоціалізмом. Однак не випадково сучасні фахівці в галузі гуманітарних наук прагнуть оминати питання про те, що було побудовано партією Леніна-Сталіна в Радянському Союзі. Шукати корені

комунобільшовизму в західноєвропейському соціал-демократизмі — марна справа. Щоб виявити перші витoki лєнізму, варто звернутися до багатовікової російської традиції.

Є підстави прислухатися до суджень найбільш авторитетного американського русиста Річарда Пайпса, висловлених ним в 1990-х рр.:

“Традиційно російський монарх концентрував у своїх руках всю законодавчу і виконавчу владу, реалізовану без участі яких-небудь зовнішніх органів. Він управляв країною з допомогою служилого дворянства і чиновництва, відданого не стільки інтересам держави або нації, скільки йому особисто. Від перших же днів свого правління Ленін застосував цю саму модель... Як і його попередники в Московській Русі, радянський правитель заявляв свої права на всі багатства і доходи країни. Почавши з декретів про націоналізацію землі і промисловості, уряд підпорядкував собі всю власність, за винятком предметів особистого користування. Оскільки уряд знаходився в руках однієї партії, а партія, своєю чергою, підкорялася волі свого вождя, Ленін був де-факто власником всіх матеріальних ресурсів країни (де юре майно належало “народу”, синонімом якого виступала Комуністична партія)”¹⁹

В цій монографії Р. Пайпс обґрунтував переконливі докази докорінної відмінності комуносоціалізмів К. Маркса і В. Леніна. Після її появи пройшли десятиліття, проте його висновки не стали, на жаль, надбанням світової історіографії. Тому їх треба повторювати знову і знову.

¹⁹ Пайпс Річард. Росія при большевиках. – М., 1977. – С. 595. Переклад з видання: Richard Pipes. Russia under the Bolshevik Regime. – Alfred A. Knopf, New-York, 1994. Варто звернути увагу на те, як російські перекладачі відредагували назву монографії.

VII

Ленінська система влади та власності створювалася шляхом потрібної експропріації: партії більшовиків — її вождями; держави-комуни (як висловлювався Ленін в 1917 році, позначаючи радянську державу) — партією більшовиків; російського суспільства — державою-комуною. На Заході виник термін “сталінізм”, який нерідко протиставлявся ленінізму. Насправді відмінність між політичними курсами Леніна і Сталіна полягала лише в тому, що перший відрізнявся певною гнучкістю в досягненні тих же цілей, тоді як другий надавав перевагу засобам терору. Істотних корекцій в програму побудови суспільно-політичного режиму і соціально-економічного ладу Сталін не вніс.

Потрібна експропріація зробила вождів більшовицької партії фактичними власниками всіх засобів виробництва під прикриттям міфічної загальнонародної власності. Називаючи себе комуністами, вожді насправді стали приватними власниками всього, що існувало в країні. Після колективізації сільського господарства, здійсненої Сталіним терористичними методами, уламки приватної власності на засоби виробництва залишилися тільки у вигляді присадибних господарств колгоспників і працівників радгоспів.

Вважалося, що після побудови соціалізму в Радянському Союзі зникли будь-які прояви приватної власності. Колгоспні базари, міські комісійні магазини і “товчки” (російською мовою — “толкучки”) іменувалися формою купівлі-продажу предметів особистої власності. За свідченням засновника і голови Радянської асоціації політичних наук (1973–1990 рр.) Георгія Шахназарова, який став персональним радником останнього генсека та одним з родоначальників горбачовської перебудови, у 1985–1988 рр. навіть найбільш сміливі представники опозиційних сил не наважувалися ані словом прохопитися про доцільність допущення в країні приватного підприємництва. Прикладом того, наскільки спотворена візія ленінської системи влади та власності увійшла в плоть і кров найсвітліших умів в

оточенні Михаїла Горбачова, можуть слугувати такі роздуми Шахназарова: “Наше суспільство, як до нього ні ставитися, чи підносити, чи проклинати, було продуктом Жовтневої революції, і за всіх спотворень первинного задуму зберегло свою первинну суть. Після експропріації буржуазії вся власність зосередилася в руках держави — як її ні називай, це — антипод приватної власності”.²⁰ Отже, антипод, а не продукт потрібної експропріації партії, держави та суспільства купкою вождів... Це писано у 2001 році, хоч з ліквідацією компартійної диктатури в останні роки горбачовської перебудови багато хто зрозумів, що так звана загальнонародна власність стала нічийною, після чого була приватизована новоявленими олігархами.

Зосередження у власності вождів всіх експропрійованих у суспільства засобів виробництва вимагало утворення управлінських і господарюючих суб’єктів, які могли ними реально розпоряджатися і користуватися. Право розпорядження одержаними засобами виробництва було надане компартійно-радянській номенклатурі, а право користування ними — трудовим колективам.

Більшовицька держава складалася з двох владних вертикалей — диктаторської компартійної (під прикриттям міфічної “диктатури пролетаріату”), яка не знаходила відбитку в конституціях, і підпорядкованої їй радянської з вагомими управлінськими функціями, детально позначеними в конституціях. До компартійної вертикалі додавалася вертикаль державної безпеки, яка була матеріалізованим втіленням диктатури вождів. Під прикриттям боротьби з “ворогами народу” чекісти слідкували, щоб до радянських органів влади на виборах потрапляли тільки потрібні партапарату депутати. Важливою функцією органів державної безпеки був контроль за належним функціонуванням партійного і радянського апаратів.

Наявні в державі організації будувалися, як і партія, на засадах “демократичного централізму”, з безумовним підпорядкуванням нижчих за

²⁰ Шахназаров Георгий. С вождями и без них. – М., Вагриус, 2001. – С. 298, 390.

адміністративно-територіальним поділом ланок вищим. Незалежні від центру горизонтальні зв'язки між органами влади та будь-якими легально наявними організаціями виключалися. Тим самим зникли елементи громадянського суспільства, які народжувалися навіть в умовах самодержавного ладу.

Компартійна вертикаль влади на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу контролювала діяльність засобів масової інформації, закладів культури та освіти, комсомолу (з піонерією і жовтєнками), жіночих, ветеранських, національних та інтернаціональних організацій. Радянська вертикаль здійснювала контроль за управлінськими, господарськими, профспілковими та громадськими організаціями. Вертикаль державної безпеки розбудувала в усіх ланках суспільства розвинуту інформаційну мережу позаштатних агентів. По суті, створена Леніним і Сталінін державна пересунула в суспільство весь свій кістяк. В Радянському Союзі виник небачений в державотворчій практиці людства феномен, який можна позначити досить неоконкретним, але найбільш відповідним суті справи неологізмом: державосуспільство.

Громадяни державосуспільства були безпорадні перед обличчям тоталітарної держави. Можна сказати навіть більше: перебуваючи в такій державі, вони звикали до патерналістської турботи її чиновників і втрачали суб'єктність. Тим більше, що держава розбудувала велетенський пропагандистський апарат, який запевняв усіх і кожного, починаючи з дитячого садка і школи, що при соціалізмі вони вже мають безплатне житло, освіту й охорону здоров'я, а після переходу до повного комунізму матеріальні блага розподіляться за потребами.

Перебуваючи упродовж трьох поколінь у спотвореному світі лєнінсько-сталінського державосуспільства, громадяни Радянського Союзу розгубилися, коли раптом розпалась їхня країна. Виявилось, що лєнінсько-сталінська система влади і власності здатна повертатися в інфіковані комуністичною пропагандою колишні радянські республіки в іншій ідеологічній оболонці і навіть в інших економічних формах. Диктатура

утвердилася в Росії та починала встановлюватися в Україні московською маріонеткою Януковичем.

Восени 2013 року виявилось, що погляд на вектор змін після 1991 року був надто оптимістичний. Помилялися і громадяни України, і російські демократи, які у свій час лягли під Б. Єльцина, і західні советологи, яких влада в їхніх країнах поспішила позбавити пристойних субсидій, і представники влади в демократичних країнах Заходу, які розкрили свої обійми єльцинській Росії. Знаю тільки одну людину, яка ще на початку 1990-х рр. спромоглася передбачити песимістичний сценарій у розвитку подій. Це — блискучий вчений, професор Олександр Зінов'єв (1922–2006): “Якщо суспільство руйнується, але зберігається людський матеріал і основні умови його виживання, то із залишків цього суспільства може виникнути нове, максимально наближене за соціальним типом до зруйнованого”.²¹

У цьому короткому висновку сформульована причина подібності реалізованої в СРСР ленінсько-сталінської ідеї державосуспільства і панівного в путінській Росії рашизму. Головна причина відродження в ній тоталітарного спотвореного світу полягала не в Путіні, який починав самотійну політичну діяльність, маскуючись під демократичні гасла. Повернення до минулого вимагав російський народ, який позбувся стабільності існування, властивої застійним часам брежнєвського режиму, але залишився з імперськими амбіціями.

Після розпаду СРСР Росія упродовж двох десятиліть намагалась прибрати Україну до рук, затискуючи її в “братніх обіймах”, але не забуваючи насаджувати свою агентуру в усі сфери життя. Однак уже від початку самостійного існування союзних республік між Росією та Україною виникла безодня, засвідчена мовою національних прапорів. Росія обрала національним прапором дореволюційний імперський триколір, а Україна —

²¹ Зінов'єв А. Гибель “империи зла” // Социологические исследования (Москва), 1994, № 10. – С. 67.

синьо-жовтий прапор знищеної радянською владою Української Народної Республіки.

Революція гідності показала, що український народ має намір наблизити свою країну до соціальних держав Західної Європи, які сприймалися радянськими людьми як капіталістичні країни. Путінська Росія негайно відреагувала на це “гібридною” війною, яка згодом переродилася в повномасштабну військову агресію. У протистоянні з путінською Росією Україна має підтримку всіх демократичних держав світу. Однак на полі бою лише наші збройні сили, тому що союзники не бажають напряду воювати з ракетно-ядерною державою. Воюємо з надією на перемогу, тому що альтернативи їй не існує.